

přírodní rezervaci Mionší. Se zapojením a zastíněním dřívě pasených porostů zmizel jedlový specialista, krasec *Eurythyrea austriaca*. Stále tu ale najdeme červotoče *Xestobium austriacum*, kornatce velkého (*Peltis grossa*) a kovaříka myšáka šupinkatého (*Lacon lepidopterus*). I jejich přežití může být ohroženo, protože vyžadují mrtvé, leč stojící jedle a smrky. Na padlých stromech zase najdeme rýhovce pralesního (*Rhysodes sulcatus*, obr. 9), jehož jedinou lokalitou v Beskydech je právě NPR Mionší. O něco hojnější jsou roháček jedlový (*Ceruchus chrysomelinus*) nebo kovaříci *Ampedus karpaticus* a *A. melanurus*.

Asi nejikoničtější brouk Beskyd, *Phryganophilus ruficollis* z čeledi lencovití (Melandryidae), nese české jméno prahlec červenoštíty (obr. 6). Prudké svahy Lysé hory a Travného jsou jedinými v ČR známými lokalitami této pralesní vzácnosti. Naposledy byl nalezen r. 1953 (Hlisenkovský 1958), avšak vzhledem ke kontinuitě a nepřístupnosti jeho stanovišť trvá naděje, že zde přežívá. Další ikonou Beskyd je tesařík trnoštítec horský (*Tragosoma depsarium*), obyvatel rozpadlých smrků. V Beskydech byl naposledy zaznamenán r. 1980 u Starých Hamrů. Naopak v Čechách v současnosti prospívá díky šumavské kůrovcové kalamitě.

Charakteristickým motýlem světlin listnatých lesů je jasoň dymnivkový (*Parnassius mnemosyne*), výskytem omezený na Javorníky. Odtud, konkrétně z přírodní rezervace Makyta, pochází i nedávny nález převážně horského zavíječe šedovnička horského (*Gesneria centuriella*). Horské motýly v Beskydech zastupuje okáč černohnědý (*E. ligea*), u něhož v posledních letech pozorujeme ústup do nejvyšších poloh. Nivní porosty podél bystřin osídlují atraktivní noční motýli kovolessklec půvabný (*Diachrysia chryson*) a k. plicníkový (*Euchalcia modestoides*).

Neoddělitelnou součástí sevřených beskydských údolí tvoří divočící vodní toky. Charakteristickým broukem lesních pramenišť je evropsky významný střevlík hrbolatý (*Carabus variolosus*, obr. 8), proslulý svou podvodní loveckou technikou.

S horší situací se setkáme níže po proudu horských říček. Od konce 19. století byla i v Beskydech regulována většina vodních toků, později pak byly budovány údolní nádrže. Obojí způsobilo vymizení šterkových náplavů a úbytek druhů vázaných na toto prostředí. Zmizel tak kovařík *Fleutiauxellus maritimus* nebo šídlatec *Bembidion scapulare lomnickii*. Spousta dříve běžných obyvatel říčních břehů většinou přežívá na zbytcích šterkových lavic

pod většními jezy (obr. 10). To se týká šídlatce *B. varicolor*, střevlíčka *Thalassophilus longicornis*, kovaříka *Zoroachros flavipes* nebo rýhonošce *Lixus myagri*. O to záslužnější je snaha Správy CHKO revitalizovat toky. První výsledky na sebe nenechaly dlouho čekat – po revitalizaci říčky Kněhyně se zde objevil kriticky ohrožený krytohlav *Cryptocephalus frenatus* (Banaš a kol. 2015), brouk z čeledi mandelinkovití (Chrysomelidae), vyvíjející se na mladých, osluněných a pravidelně přeplavovaných vrbách a olších.

Snad se nám podařilo ukázat, že beskydský hmyz vděčí za své bohatství unikátnímu průniku dřiny a tvrdohlavosti místních hospodářů i snah ochrany přírody, bez níž by se nedochovaly ani staré pralesní porosty, ani četné lokality luční. Problémů přinášených hospodářskými a politickými zvraty bychom mohli vyjmenovat dlouhou řadu, pevně však věříme, že se s nimi místní obyvatelé, ochránci přírody a beskydská příroda vyrovnají, jak se ostatně v minulosti již mnohokrát stalo.

Použitou literaturu uvádíme na webových stránkách Živy.

Daniel Křenek

Významné ptačí území Beskydy

CHKO Beskydy je největší chráněnou krajinnou oblastí v České republice. Jde především o horskou oblast, jejíž nejvyšší vrcholy přesahují 1 200 m n. m. Převažujícím typem prostředí jsou lesy, významný podíl tvoří i nelesní krajina s mozaikou luk, pastvin a rozptýlené zeleně. Méně jsou zastoupeny vodní toky, mokřady a urbanizovaná prostředí.

Vývoj ptačích společenstev (avifauny) výrazně ovlivnila a nadále ovlivňuje činnost člověka. Od 16. století zde začala valašská a pasekářská kolonizace, při níž postupně došlo k přeměně původních horských lesů na louky a pastviny, což prospělo ptákům nelesní krajiny. Lesy se zachovaly zejména na prudkých a těžko přístupných svazích, ale i tam byly do jisté míry ovlivněny těžbou nebo pastvou. Po zvolný úpadek pastevectví a naopak rozvoj průmyslu vedly k opětovnému zalesňování většiny území, avšak často už stanoviště nepůvodním smrkem. Nezalesněná a opuštěná nelesní plochy podléhaly sukcesi, až je pohltil les. Rozsáhlejší plochy zemědělské krajiny se zachovaly v údolích Vsetínské a Rožnovské Bečvy a na přilehlých svazích.

Na přechodnou dobu vzniklo v centrálních Beskydech nové bezlesí. Stalo se tak po extrémním teplotním zvratu na přelo-

mu let 1978 a 1979 (teplota klesla o téměř 30 °C během jediné noci), který byl spolu s následnými bořivými větry příčinou úhynu a rozpadu horských lesů a vzniku rozsáhlých holin na nejvyšších masivech. Na těchto holinách dnes už zdárně odrůstá les a stopy zvratu počásí jsou jen málo patrné. Kůrovcová kalamita, která postihla Beskydy zejména v letech 2015 a 2016, sice měla za následek vznik rozsáhlých holin, ale ty se daří poměrně rychle uměle zalesnit nebo se využívá přirozené obnovy. Vznik holin dočasně podpořil nelesní druhy ptáků.

Zhruba za posledních 500 let prošla beskydská příroda obrovskými změnami, které nejvíce zasáhly lesní ekosystémy. I přesto se do dnešní doby zachovaly krásné zbytky pralesovitých porostů. Jde o náš největší karpatský jedlobukový prales Mionší nebo menší jedlobukové pralesy Salajka a Razula. Pralesovité smrčiny

zůstaly v masivech Smrku, Lysé hory, Velkého Polomu, Kněhyně a Čertova mlýna. Přítomnost pralesovitých nebo starých lesů umožnila přežít dnes již vzácným ptačím druhům horských lesů a stejně tak díky udržení zemědělské krajiny a místy i tradičního hospodaření přežilo mnoho druhů otevřené krajiny.

1 a 2 Jeřábek lesní (*Bonasa bonasia*) (obr. 1). Lesní kury není snadné pozorovat, proto je trus jeřábka jedním z pobytových znaků jeho přítomnosti na lokalitě (2). Foto J. Bohdal (obr. 1)

3 Pestrá zemědělská krajina je domovem mnoha druhů rostlin a živočichů včetně ptáků. Meze s křovinami hostí např. významnou populaci tuňýka obecného (*Lanius collurio*, viz obr. 9).

Ornitologický význam oblasti

Na území CHKO Beskydy bylo zaznamenáno kolem 200 druhů ptáků. Pro svou rozmanitost, ale především výskyt vzácných a ohrožených druhů byla celá CHKO zařazena na celosvětový seznam významných ptačích území (Important Bird Areas). Ze seznamu se vycházelo při vyhlášení ptačích oblastí, které jsou součástí evropské soustavy chráněných území Natura 2000. V r. 2004 byly nařízením vlády vyhlášeny ptačí oblasti Beskydy a Horní Vsacko. Předmětem ochrany jsou druhy vázané na staré nebo pralesovité bučiny, jedlobučiny a horské smrčiny: tetřev hlušec (*Tetrao urogallus*), jeřábek lesní (*Bonasa bonasia*), čáp černý (*Ciconia nigra*), puštík bělavý (*Strix uralensis*), kulíšek nejmenší (*Glaucidium passerinum*), datel černý (*Dryocopus martius*), datlík tříprstý (*Picoides tridactylus*), strakapoud bělohřbetý (*Dendrocopos leucotos*), žluna šedá (*Picus canus*) a lejsek malý (*Ficedula parva*). V ptačí oblasti Horní Vsacko seznam doplňují dva druhy zemědělské krajiny – chřástal polní (*Crex crex*) a tuňýk obecný (*Lanius collurio*).

Několik slov k vybraným druhům

Jedním z nejvýznamnějších beskydských opeřenců je tetřev hlušec. Zatímco ještě v 50. letech minulého století se na území CHKO Beskydy nacházely desítky tokanišť a populace čítala až stovky jedinců, dnes

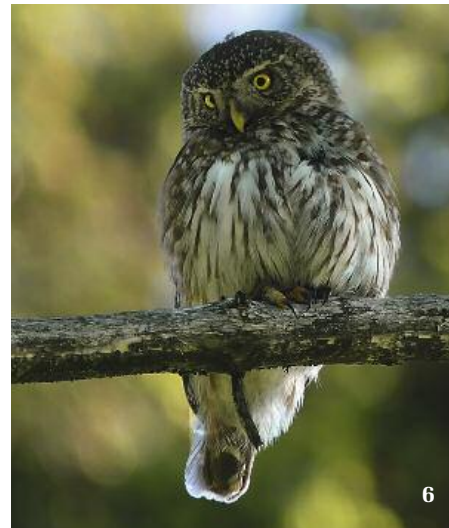
jich přežívá pouze několik. Již dlouho neznáme stabilní tokaniště, pouze nepravidelně jsou zaznamenáni jednotliví tokající kohouti a ojediněle pozorovány slepice s kuřaty, dokládající hnízdění (např. v r. 2015). Je ale otázkou, jaká část ptáků pochází ještě z přirozené populace a jaká z umělého odchovu, který probíhá v Krásné pod Lysou horou a v nedalekém Polsku. Jeřábek lesní má dosud přirozenou populaci čítající desítky párů, avšak jeho počty v posledních asi 10 letech klesají. Nejvíce teritorií jeřábka najdeme v pralesovitých horských smrčinách nebo ve starých různověkých lesích s brusnicí borůvkou (*Vaccinium myrtillus*), pionýrskými a bobulonosnými dřevinami.

Beskydy s necelými 150 hnízdícími páry hostí jednu z nejvýznamnějších populací strakapouda bělohřbetého v ČR. Druh se u nás jinak vyskytuje pouze v některých dalších částech Západních Karpat (např. Hostýnských vrších) a na Šumavě. Strakapoud vyžaduje bučiny a jedlobučiny s přítomností mrtvého dřeva v podobě suchých větví, souší a torz. Větší část populace žije v ptačí oblasti Beskydy. Podobné biotopy obývá i žluna šedá, která se na rozdíl od strakapouda bělohřbetého objevuje i v břehových porostech vodních toků nebo v listnatých lesích nižších poloh. Prakticky na celém území CHKO je rozšířený datel černý, který preferuje lesy s bukem lesním (*Fagus sylvatica*), do něhož nejčastěji tesá hnízdní dutiny. Naopak datlík tříprstý obývá převážně horské smrčiny, ale část populace hnízdí i v běžných hospodářských lesích se soušemi. K nárůstu jeho početnosti přispěla kůrovcová kalamita v r. 2015. Datlíci obsazovali lesy napadené lýkožroutem smrkovým (*Ips typographus*), ale po jejich asanaci a ústupu kůrovcové gradace se početnost druhu zase snížila.

Dutiny po datlíkově a strakapoudech obsazuje kulíšek nejmenší. Hojnější je

v centrální části CHKO, kde jsou zastoupeny staré smrkové porosty, kdežto lesům s převažujícím zastoupením listnatých dřevin se vyhýbá. Podobné rozšíření má i sýc rousný (*Aegolius funereus*), jehož početnost výrazně kolísá a v některých letech bývá zaznamenán větší počet houkajících samic také v jedlobučinách. Sýci dávají přednost dutinám v bucích po datlovi černém, zatímco budky, kterých bylo vyvěšeno něco přes 250, obsazují minimálně. Pozitivní trend je zaznamenán u puštíka bělavého, který se u nás vyskytuje dále v Hostýnských vrších, na Šumavě, a dokonce už i v Jeseníkách. Ještě do r. 2005 byl v Beskydech znám pouze z několika pralesních rezervací. Pozvolna se začal objevovat i ve starých hospodářských lesích, kde se naučil využívat hnízda dravců. Dnes je rozšířen v lokalitách s přítomností rozlehlějších starých lesů a občas proniká i do nižších poloh. Zdá se, že puštík už obsadil většinu vhodných biotopů a využil tak aktuální nabídku prostředí. Zajímavá může být interakce puštíka bělavého s výrem velkým (*Bubo bubo*), jehož počty se mírně zvyšují. V Beskydech byla dlouhodobě známa pouze dvě stabilní hnízdiště na skalách a v lomu. Kromě těchto míst se ojediněle a pouze přechodně vyskytoval i jinde. V posledních letech se ale objevují další páry, které zakládají hnízda v lesních porostech na zemi i mimo skalnaté terény nebo lomy.

K výraznému úbytku hnízdících párů došlo za posledních 30 let u lejska malého. Jen v ptačí oblasti Horní Vsacko klesla početnost až o 90 %! V ptačí oblasti Beskydy je sice úbytek menší, ale rovněž zřetelný. Příčinou je ztráta a fragmentace vhodných biotopů nejen na hnízdištích, ale pravděpodobně i negativní vlivy na tahových trasách a zimovištích. Nejvýznamnější lokalitou v celé CHKO zůstává národní přírodní rezervace Mionší, kde

stále hnízdí kolem 20 párů. Populace lejska malého je soustředěna do bukových nebo jedlobukových lesů do výšky 800 m n. m. Nejnovější průzkumy ukázaly, že preferuje zapojené lesy s převahou buku nebo javoru kleny (*Acer pseudoplatanus*) v roklinách potoků. Pokles početnosti je vidět i u čápa černého. Jeho hnízda se nacházejí hlavně v pralesovitých porostech a starých lesích, až na výjimky jsou umístěna v roklinách potoků.

Výrazný propad populace zaznamenal také chřástal polní. Zatímco v letech 2002–05 byla početnost odhadována na 180–220 volajících samců, dnes se jejich počet pohybuje mezi 30–70. Příčinou je šířící se zástavba krajiny nebo kosení luk výkonnou technikou v hnízdní době a přeměna luk na trvalé pastviny. Jistý podíl bude mít i změna druhového složení travních společenstev a klimatické změny spojené s extrémními projevy počasí.

Zatím početná a stabilní je populace ťuhýka obecného. Nejčastěji hnízdí na mezích s trnitými keři, ale přechodně obsazuje rovněž zalesněné a zarůstající kalamitní holiny v lesích. Nejvýše byl zjištěn pod vrcholem Lysé hory (1 300 m n. m.).

Kdo zmizel a kdo přibyl

Zalesnění kalamitních holin na nejvyšších horských vrcholech vedlo k zániku populace lindušky horské (*Anthus spinoletta*), která je zde od r. 2010 považována za nehnízdící. V CHKO dále žila malá populace hýla rudého (*Carpodacus erythrinus*), která rovněž zanikla, což patrně souvisí i s poklesem početnosti druhu v celé ČR. Naopak v posledních letech v hnízdní

době přibývá pozorování orla skalního (*Aquila chrysaetos*) a podařilo se zaznamenat i neúspěšné pokusy o zahnízdění. V souvislosti se zvýšením početnosti populace v sousedním Slovensku je pravděpodobné, že se stane součástí beskydské avifauny. Zcela novým druhem je sokol stěhovavý (*Falco peregrinus*), který už zde hnízdí v počtu čtyř párů. Mezi hnízdící druhy přibyl také morčák velký (*Mergus merganser*), a to na Vsetínské i Rožnovské Bečvě. V posledních letech přibývá pozorování orla mořského (*Haliaeetus albicilla*), jehož zahnízdění není možné zcela vyloučit. V některých letech se tu objeví až několik zpívajících samců budníčka zeleného (*Phylloscopus trochiloides*), v dalších letech není vůbec zjištěn. V ČR je zaznamenáván ještě na Šumavě, v Krkonoších a Jeseníkách, ale může se objevit i jinde.

Vzácní záletníci

Během migrace a při potulkách bývají pozorovány pro tuto horskou oblast neobvyklé druhy, např. raroh velký (*Falco cherrug*) nebo orel královský (*A. heliaca*). Poměrně často tudy protahuje orlovec říční (*Pandion haliaetus*) a na vrcholech bývá vzácně zastížena pěvuška podhorní (*Prunella collaris*). Zajímavý byl výskyt jedné potáplice severní (*Gavia arctica*) na vodní nádrži Karolinka v r. 2020, zdržovala se na ní během května a června. Velkým překvapením se stalo pozorování u nás jen zcela ojedinělé potáplice lední (*G. immer*) na vodní nádrži Šance v r. 2010. Během průtahu je možné i nad horskými hřebeny slyšet hlasy přeletujících vln pestrých (*Merops apiaster*) nebo nad řekou třeba také ve městech pozorovat břehule říční (*Riparia riparia*), které jak rychle se objeví, tak zase zmizí. K pravidelně protahujícím druhům patří dudek chocholatý (*Upupa epops*) a bělořit šedý (*Oenanthe oenanthe*).

Ohrožení beskydské přírody a ochrana ptáků

Příroda v CHKO Beskydy je pod stále sílícím tlakem člověka. Nejvíce je dnes ohrožena otevřená krajina šířící se zástavbou. Ta způsobuje nejen zánik biotopů, fragmentaci prostředí a narušuje migrační propustnost, ale zároveň nenávratně zaniká krásná a harmonická valašská krajina utvářená generacemi předků. Značným problémem je masivní a neustálý nárůst turis-

4 Strakapouda bělohřbetého (*Dendrocopos leucotos*) zastihneme nejčastěji ve starých bučinách.

5 Datlík tříprstý (*Picoides tridactylus*) – vzácný druh horských smrkových lesů

6 Kulíšek nejmenší (*Glaucidium passerinum*)

7 Početnost lejska malého (*Ficedula parva*) setrvale klesá.

Foto E. Gombala (obr. 5 a 7)

8 Jedlobukové lesy byly v Beskydech nejrozšířenějším typem lesa.

9 Ťuhýka obecného uvidíme často vysedávat na vrcholcích keřů a stromů.

Foto I. Miedviedieva

10 a 11 Chřástal polní (*Crex crex*) se v trávě pohybuje velmi dobře (obr. 10), jeho hnízdo je značně obtížné najít (11).

12 Čáp černý (*Ciconia nigra*) na hnízdě. Snímky D. Křenka, není-li uvedeno jinak

tického ruchu. Nejde pouze o hromadné sportovní akce, jichž se účastní stovky až tisíce lidí, ale také další skupinové nebo individuální aktivity. V létě nájezdy houbařů a sběračů borůvek, v zimě zase i do těch nejceněnějších porostů vjíždějí skialpinisté. Turisté už nenavštěvují hory jen ve dne, ale mnohem častěji i v noci. Velkým problémem jsou nelegální vjezdy terénních motocyklů a čtyřkolek. Masová a neusměrněná turistika představuje významný rušivý faktor s negativním dopadem na faunu i flóru. Nejvíce ohrožuje citlivé druhy, jako jsou tetřev hlušec nebo čáp černý. Naopak se z krajiny vytrácejí místní obyvatelé a jejich tradiční hospodaření, které udržovalo harmonickou nelesní krajinu. V lesích stále přetrvává pasečné hospodaření spojené se vznikem holin a výsadbou monokultur. Pozitivní však je, že se při výsadbách zvyšuje podíl listnatých dřevin. Přírozenou obnovu lesů významně zhoršují vysoké stavy spárkaté zvěře, které brání zdravému odrůstání hlavně jedle bělokoré (*Abies alba*), jeřábu ptačího (*Sorbus aucuparia*), javoru klenu a méně i jasanu ztepilého (*Fraxinus excelsior*).

Zásadní změny v ochraně ptáků nastaly až po vyhlášení ptačích oblastí. Nejprve byly provedeny odborné studie s cílem podrobně zmapovat biotopy a rozšíření lesních druhů ptáků, které jsou předmětem ochrany v ptačích oblastech, v případě tetřeva i s přesahem mimo tyto oblasti. Na základě získaných podkladů byly vytipovány nejhodnotnější lesní porosty, v nichž se upravilo hospodaření. Nejceněnější z nich byly vyhlášeny jako maloplošně chráněná území. Jen v letech 2006–21 to bylo více než 2 000 ha. Některé porosty i mimo vyhlášená chráněná území zůstaly ponechány bez zásahů, v jiných byly dohodnuty mírné zásahy a u málo kvalitních těžných porostů se ponechávaly stromy k úplnému dožití. V obou ptačích oblastech se tak zachovalo až několik tisíc stromů. Byly vymezeny tetřeví oblasti, v nichž došlo k úpravě hospodaření nejen ve prospěch tetřeva, ale i dalších druhů. Takových změn v hospodaření v lesích by nešlo dosáhnout bez aktivity a spolupráce Agentury ochrany přírody a krajiny ČR, Správy CHKO Beskydy a vstřícného přístupu Lesů ČR, Biskupských lesů a dalších vlastníků. V současné době se Lesy ČR v Beskydech pokoušejí posilovat popula-

ce tetřeva hlušce, vypuštěno bylo již více než 70 odchovaných jedinců.

Každým rokem probíhá s různou intenzitou mapování chřástala polního a podle jeho výskytu jsou na vybraných lokalitách vymezovány plochy s posunem seče tak, aby mohli chřástalové vyhnízdit.

Výzkum a monitoring

Na území obou ptačích oblastí probíhá pravidelné sledování druhů, které jsou předmětem ochrany, a ve spolupráci s Univerzitou Palackého v Olomouci a Ústavem biologie obratlovců AV ČR pomocí barevného značení výzkum lejska malého, strakapouda bělohřbetého a datlíka tříprstého. U lejska malého byly pro studium migrace použity i geolokátory. Každým rokem Slezská společnost ornitologická také organizuje mapování a monitorování sov, lesních kurů a šplhavic v centrálních Beskydech pod názvem Beskydské houkání. Této akce se účastní řada dobrovolníků a přináší zajímavé výsledky.

V CHKO Beskydy díky rozmanitosti prostředí hnízdí mnoho vzácných a ohrožených druhů ptáků. Význam této oblasti ještě narůstá v souvislosti s nutností zasta-

vit úbytek biodiverzity v celé Evropě. Proto zde má ochrana přírody své opodstatnění a snažme se jako společnost, aby mohla i v budoucnu efektivně chránit tyto přírodní hodnoty.

Použitou literaturu uvádíme na webových stránkách Živý.

